فصلنامه گردشگری شهری، دورهٔ ۵، شمارهٔ ٤، زمستان ۱۳۹۷
صص. ۱۷۰ـ۱۵۳

برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری
مطالعه موردی: باغات سنتی شهر قزوین

حسین فرهادی خواه–دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، تهران، ایران
کرامت اله زیاری[1]– استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، تهران، ایران
محمود آروین– دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، تهران، ایران
مسعود ظفری– دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، تهران، ایران

دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۷/۲٤ **پذیرش مقاله: ۱۳۹۷/۱۱/۲٦**

چکیده

امروزه یکی از عوامل اصلی رشد و توسعه اقتصادی در سطح شهرها و کشورها، صنعت گردشگری می‌باشد. این صنعت روزبه‌روز در حال گسترش می‌باشد و کشورها هر یک با تناسب پتانسیل‌های خود سعی در جذب هر چه بیشتر گردشگران دارند. در این میان یکی از پتانسیل‌های منحصربه‌فرد در کشور ما در جهت جذب گردشگران، وجود باغات واقع در حاشیه و داخل شهرها می‌باشد. باغ‌های اطراف شهر قزوین نیز یکی از این پتانسیل‌ها می‌باشد که در صورت برنامه‌ریزی درست می‌تواند ضمن ایجاد محیطی گردشگری برای شهروندان قزوین، به‌عنوان جاذبه گردشگران دیگر نقاط کشور و حتی خارج کشور باشد. در همین راستا هدف از این پژوهش، ارائه راهبردهای توسعه گردشگری باغات اطراف شهر قزوین می‌باشد. این تحقیق ازنظر هدف کاربردی و ازنظر روش، جزء تحقیقات توصیفی – تحلیلی محسوب می‌شود. روش گردآوردی داده‌ها به‌صورت اسنادی – پیمایشی بوده است. حجم نمونه این پژوهش ۳۰ از نفر کارشناسان و مدیران اداره میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و مسئولان ذی‌ربط می‌باشد. به‌منظور تحلیل داده‌های گردآوری‌شده و ارائه راهبرد مناسب از مدل SWOT بهره گرفته شد. سپس برای اولویت‌بندی استراتژی‌های حاصل از تکنیک سوات، ۵ نفر از اساتید و کارشناسان به پرسشنامه دوم پاسخ داده‌اند و برای رتبه‌بندی راهبردها از تکنیک دیمتل استفاده‌شده است. نتایج تحقیق نشان داده است که گردشگری باغات شهر قزوین، در موقعیت رقابتی قرار دارد. درنهایت جهت بهبود وضعیت گردشگری باغات قزوین، راهبردهای متناسب ارائه گردید.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، گردشگری باغات سنتی، قزوین، برنامه‌ریزی راهبردی.

---

۱ – نویسنده مسئول
Email: zayyari@ut.ac.ir

مقدمه

امروزه گردشگری یکی از منابع اصلی درآمد ملی کشورهای توسعه‌یافته و برخی کشورهای درحال‌توسعه را تشکیل می‌دهد. در این میان، کشورهای تراز اول در صنعت گردشگری، هر یک بنا به پتانسیل‌های موجود در کشور خود توانسته‌اند زمینه و فاکتورهای اساسی را برای توسعه گردشگری فراهم کنند و با سرمایه‌گذاری در این صنعت اکنون شاهد به بار نشستن تلاش‌هایشان هستند و بیشترین سهم را نسبت به سایر کشورها از این صنعت برده‌اند. بر اساس پیش‌بینی کارشناسان اقتصادی دنیا، صنعت گردشگری از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰ می‌تواند از سودآورترین صنایع جهان بوده و حتی از صنعت نفت و اتومبیل هم پیشی گیرد و در شمار سه صنعت عمده جهان محسوب می‌شود. ازاین‌رو گردشگری به‌عنوان یک فعالیت می‌شود. ازاین‌رو گردشگری به‌عنوان اقتصادی سودآور موردتوجه کشورها قرارگرفته است. این پدیده در مدتی کوتاه توانسته است ارقام بزرگی مبادلات جهانی را به خود اختصاص دهد (مستوفی‌الممالک،۱۳۸۰: ۱۴۰). این در حالی است که ایران با برخورداری از منابع سرشار محیطی و بهره‌گیری از پشتوانه تاریخی - تمدنی و فرهنگی چند هزارساله از قابلیت ویـژه‌ای برای توسعه صنعت گردشگری برخوردار است، اما به لحاظ شکوفایی این کارکردها، نتوانسته جایگاه درخور توجهی را کسب کند، زیرا اقتصاد تک‌محصولی متکی بر درآمدهای نفتی، مانع از توجه به این بخش از اقتصاد در کشور شده است. مقایسه کشورهایی که مهم‌ترین منابع اقتصادی خود را از گردشگری کسب می‌کنند با ایران که به درآمدهای نفتی متکی است اهمیت اقتصادی توسعه گردشگری را در ایران نشان می‌دهد (هادیانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۱۲). امروزه، تجربه نشان داده است هرکجا گردشگری به‌طور اتفاقی و بدون برنامه‌ریزی و استراتژی مشخص توسعه یابد، مشکلات زیست‌محیطی و اجتماعی متعددی به وجود می‌آورد و در درازمدت، مشکلات گردشگری بیش از فوایدش می‌شود (رکن‌الدین افتخاری و مهدوی،۱۳۸۵: ۳)؛ بنابراین، امروزه برنامه‌ریزی جامع‌تری لازم است تا راهبردهای هماهنگ شده‌ای را برای توسعه‌سازمانی تدوین کند که با شرایط و الزامات قابل پیش‌بینی و غیرقابل‌پیش‌بینی سال‌های آینده منطبق و سازگار باشد (بهرامی و همکاران،۱۳۸۹: ۱۲). شهر قزوین، مانند اکثر شهرهای ایران در کنار زمین‌های حاصلخیز و مساعد برای باغداری و فعالیت‌های کشاورزی استقرار دارد (شمشیری و دارابی،۱۳۹۲: ۵۹)؛ در این میان با رشد و گسترش این شهر، باغ‌ها و اراضی اطراف آن، دستخوش تغییرات شده‌اند. با توجه به نقشی که باغات و اراضی اطراف این شهر در گذاران اوقات فراغت ساکنان شهر قزوین و همچنین نقش آنان در جذب گردشگران از سایر نقاط دارند، لازم است توجه مناسبی به برنامه‌ریزی برای باغات اطراف شهر قزوین می‌باشد. در همین راستا تحقیق حاضر به دنبال برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری با محوریت باغات در شهر قزوین می‌باشد.

بررسی ادبیات مرتبط با حوزه گردشگری نشان می‌دهد که تاکنون تحقیقی به مقوله برنامه‌ریزی توسعه گردشگری بر محوریت باغات انجام‌نشده است ولی در ادامه مهم‌ترین تحقیقاتی که به‌نوعی مرتبط با موضوع هستند آورده می‌شوند.

رفیعیان و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی امکان‌سنجی حفاظت از ارزش‌های محیطی باغات سنتی شهر قزوین با استفاده از رویکرد انتقال حق توسعه TDR" دریافتند که می‌توان از ارزش‌افزوده باغات سنتی، در راستای حفاظت از آن‌ها استفاده نمود و هر چه میزان ارزش مازاد حق توسعه بیشتر باشد، امکان موفقیت TDR در آن بیشتر است. خادمی (۱۳۹۰) در پایان‌نامه خود به بررسی "نقش باغشهرها در تحولات گردشگری در شهر ابهر" پرداخته و به این نتیجه رسیده است که باغشهرها به لحاظ نظام محیطی و اکولوژیکی، توسعه ساختاری- کارکردی گردشگری و توسعه کالبدی، در تحول گردشگری در راستای توسعه نقش دارند و عملکرد عوامل اقتصادی و اجتماعی ابهر هماهنگ با گردشگری آن نمی‌باشد. لذا توجه به بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و توان‌های ناحیه از این نظر، ایجاد امکانات زیربنایی و روبنایی متناسب گردشگری باغشهرها، توجه به عملکرد اصلی باغات و توسعه همگام آن‌ها با گردشگری، در برنامه‌ریزی و مدیریت توریسم از ضروریات است. هادیانی و همکاران (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان "برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری با استفاده از

مدل سوات در شهر شیراز" به این نتیجه رسیده‌اند که وضعیت کنونی گردشگری شهر شیراز در موقعیت محافظه‌کارانه قرار دارد که برای دستیابی به این مهم، آشنا کردن مدیران هتل‌ها و دفاتر خدمات مسافرتی با روش‌های نوین تبلیغات و بازاریابی گردشگری، در اولویت است و موجب افزایش آگاهی علاقه‌مندان به گردشگری از جاذبه‌های منحصربه‌فرد این منطقه می‌گردد؛ و به‌تبع افزایش تعداد گردشگران و افزایش مدت‌زمان اقامت گردشگران در شهر عملی می‌گردد. مؤمنی و صفری پور (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان "برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری روستای جواهر دشت" با استفاده از مدل تحلیلی سوات به این نتیجه رسیده‌اند که راهبرد محافظه‌کارانه مبتنی بر نگه‌داری و حمایت درونی در اولویت قرار دارد. شمشیری و دارابی (۱۳۹۲) به بررسی طراحی و سازمان‌دهی حفاظتی – گردشگری باغات حاشیه شهر در سراب قنبر کرمانشاه پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند، اراضی کشاورزی و باغ‌ها در درون و حاشیه شهرها به‌ویژه در اثر افزایش قیمت زمین، ناشی از گسترش شهرنشینی در معرض خطر نابودی و تغییر کاربری قرارگرفته‌اند. اقبالی و همکاران (۱۳۹۳) به برنامه‌ریزی استراتژیک باغستان‌های سنتی قزوین پرداخته و دریافته‌اند که وجود باغستان‌های سنتی در شهر قزوین به‌عنوان یکی از منابع باارزش از جنبه‌های مختلف زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی، تاریخی و فرهنگی شناخته می‌شود؛ لذا لزوم حراست از این باغات و ارائه روش‌های مناسب جهت حفظ و نگهداری آن‌ها بیش‌ازپیش اهمیت دارد. لزوم ارائه برنامه استراتژیک در جهت پیش‌بینی آینده‌ای مطلوب برای باغستان، از گام‌های مؤثر در جهت حفظ این میراث گران‌قدر می‌باشد.

نواکی و همکاران[1](۲۰۱۸) در تحقیقی با عنوان برنامه‌ریزی راهبردی برای توسعه پایدار گردشگری در لهستان به این نتیجه رسیده‌اند که در این کشور پارادایم توسعه پایدار گردشگری کمتر موردتوجه بوده است. مینگ مینگ سو و همکاران[2](۲۰۱۸) در تحقیقی به بررسی رویکرد معیشتی جامعه برای حفاظت سیستم بخش کشاورزی و توسعه گردشگری در باغ انگور شهر شانهوا[3]در استان هبی[4]چین به این نتیجه رسیده‌اند که مشارکت (در بخش) گردشگری در حال حاضر در سطح پایین است که توزیع مزایا را محدود می‌کند. همچنین پایداری معیشت محلی روستایی به دلیل شهرنشینی سریع، کاهش منابع انسانی و یکپارچگی ناکافی کشاورزی سنتی با گردشگری در معرض خطر است. آندرادس و دیمانچ[5](۲۰۱۷) در تحقیقی به بررسی مسائل و چالش‌های توسعه گردشگری در روسیه پرداخته‌اند آن‌ها درنهایت عنوان می‌دارند که گردشگری روسیه علی‌رغم وجود پتانسیل‌های بالا با موانعی از قبیل؛ توسعه زیرساخت‌ها، آموزش و تعلیم نیروی کار و مدیریت پایدار مواجه می‌باشد. رسولی منش و همکاران[6](۲۰۱۷) در تحقیقی با عنوان مقاصد شهری در مقابل مقاصد روستایی: ادراکات ساکنان، مشارکت جامعه و حمایت از توسعه گردشگری، به این نتیجه رسیده‌اند که تفاوت‌های قابل‌توجهی بین تأثیر ادراک ساکنان و مشارکت جامعه در حمایت از توسعه گردشگری در مقصد شهری و روستایی وجود دارد. بااین‌حال، یافته‌ها هیچ‌گونه تفاوتی بین اثرات ادراک مثبت بر مشارکت اجتماعی و اثرات غیرمستقیم ادراکات منفی بر حمایت از توسعه گردشگری را پشتیبانی نمی‌کند. همچنین رسولی منش و جعفر[7](۲۰۱۷) در تحقیقی با عنوان توسعه گردشگری پایدار و ادراک ساکنان در مقاصد میراث جهانی یونسکو[8] با حجم نمونه ۲۲۱ نفر دریافته‌اند که ادراک مثبت ساکنان تأثیر مثبتی بر حمایت و مشارکت آنان در توسعه گردشگری دارد. ظمفیر و کربو[9](۲۰۱۵) در

1 . Nowacki et al
2 . Mingming Su et al
3 . Xuanhua
4 . Hebei
5 . Andrades and Dimanche
6 . Rasoolimanesh
7 . Rasoolimanesh and Jaafar
8 . World Heritage Sites
9 . Zamfir & Corbos

تحقیقی با عنوان به‌سوی توسعه پایدار گردشگری در نواحی شهری بیان می‌دارند که مسائل مربوط به پایداری گردشگری و توسعه شهری از اولویت‌های اصلی برای سیاست‌گذاران دولتی در سرتاسر جهان می‌باشد. همچنین عنوان می‌دارند که امروزه بیش از هرزمانی نیاز به مدیریت توسعه گردشگری پایدار وجود دارد، این مقوله بدون توجه به مسائل زیست‌محیطی و ابعاد جهانی آن دست‌یافتنی نیست. درنهایت آنان معتقدند که با تبدیل نقاط شهری به مقاصد خاص گردشگری می‌توان مشکلات و نیازهای مختلف نواحی شهری را حل کرد.

بررسی پیشینه تحقیق در داخل و خارج کشور نشان می‌دهد، تاکنون مطالعات مختلفی در مورد توسعه گردشگری، برنامه‌ریزی راهبردی صورت گرفته است، از طرفی مطالعات اندکی در مورد باغات و گردشگری آن‌ها انجام‌شده است. لذا خلأ موجود ناشی از عدم انجام مطالعه (مطالعاتی) که به برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری بر مبانی گردشگری باغات پرداخته باشند، به‌خوبی نمایان است. لذا تحقیق حاضر سعی در پر کردن خلأ موجود دارد.

مبانی نظری

گردشگری از جریان‌هایی است که به‌خوبی بیانگر امور اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. گردشگری میل به استفاده از فضا در اوقات فراغت باانگیزه‌ها و اهداف مختلف است. گردشگری در یک کلیت دربرگیرنده جریانی از سرمایه، انسان، فرهنگ و کنش متقابل میان آن‌ها است که در فضای جغرافیایی آثار مختلفی بر جای می‌نهد (Briedenhann and Wickens,2004: 7). بعضی دیگر نیز گردشگری را به‌عنوان اقدام به مسافرت باهدف تفریح و ارائه خدمات برای عمل تعریف کرده‌اند. تعریف جامع‌تری نیز به‌وسیله سازمانی جهانی گردشگری از توریسم ارائه‌شده است: گردشگری یک صنعت خدماتی است که شامل تعدادی از عناصر مادی و غیرمادی می‌باشد. عناصر مادی شامل سیستم‌های حمل‌ونقل (هوایی، راه‌آهن، جاده‌ای، آبی و امروزه فضایی)، پذیرایی (مسکن، غذا، تورها) و خدمات مربوط به آن نظیر خدمات بانکی، بیمه و خدمات بهداشتی و ایمنی می‌شود. عناصر غیرمادی شامل استراحت، آرامش، فرهنگ، ماجراجویی و تجربیات جدید و متفاوت می‌باشد (WTO,2004: a به نقل از فنی و همکاران،۱۳۹۱: ۳۶). توسعه این صنعت در کشورهای صنعتی، موجب تنوع درآمدها و کاهش ناهماهنگی در اقتصاد می‌گردد و در کشورهای درحال‌توسعه فرصتی برای صادرات، تولید ارز و ایجاد اشتغال است (هادیانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۱۱ به نقل از Hall,1994:457). گردشگری به‌قدری در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها اهمیت دارد که اقتصاددانان آن را صادرات نامرئی نام نهاده‌اند. یکی از دلایل اصلی حمایت دولت‌ها از ترویج گردشگری در سراسر جهان تأثیر مثبتی است که بر رشد و توسعه اقتصادی دارد (مؤمنی و صفری پور،۱۳۹۱: ۱۲۱ به نقل از Ivanov and Webster,2006). گردشگری در چهارچوب الگوهای فضایی خاصی عمل می‌کند که یکی از آن‌ها، گردشگری شهری است (Timothy,1995:63). گردشگران شهری از انواع گردشگران معمولی هستند که به‌منظور گذراندن تعطیلات خود گردشگاه‌های اطراف شهر یا دهکده‌های گردشگری یا شهرهای گردشگری را انتخاب می‌کنند. این گردشگران از دیدن مناظر، تفرجگاه‌ها و دیدنی‌های شهری لذت می‌برند. در حال حاضر، گردشگری شهری به یکی از گردشگری‌های پردرآمد و مهم تبدیل‌شده است و مدیران و مسئولین شهری همواره در تلاش‌اند با ایجاد جاذبه‌های جدید و تقویت و ارتقای جاذبه‌های موجود شهرهای خود همچنین معرفی شهر به جهانیان، از یکدیگر سبقت بگیرند و بر تعداد گردشگران ورودی بیفزایند (دیناری،۱۳۸۴: ۲۵۵). گردشگری شهری یکی از عامل‌های اصلی رشد اقتصادی شهرهای اروپایی است و تقاضاهای درونی و بیرونی برای آن هرروز افزایش می‌یابد و امتیازهای مهمی چون ایجاد فرصت‌های جدید برای اشتغال، امکان سرمایه‌گذاری‌های جدید، افزایش درآمد و بهبود قطعی استانداردهای زندگی برای جوامع محلی و... دارد (Popescu et al,2010:71). امروزه، در عصر حاضر،

گردشگری شهری به‌صورت مسئله و فعالیتی مهم در مدیریت شهری و توسعه محلی پایدار شهرها درآمده است. این فعالیت شهری تغییرات فضایی و کاربری‌های گسترده‌ای را برای شهرها به وجود آورده است. درواقع، ویژگی‌های منحصربه‌فرد شهرها باعث شده که گردشگران شهری متفاوت‌تر از سایر گروه‌های گردشگری باشند (پوراحمد و همکاران،۱۳۹۴: ۲۵۵). یکی از فضاهای شهری که می‌تواند مقصد گردشگران در شهرها بشود باغات درون و حاشیه شهرها می‌باشد. حاشیه شهری یک واسطه بین شهر و بیرون شهر می‌باشد. به‌نحوی‌که کاربری زمین بیرون شهر و شهر به هم می‌آمیزند. این بخش، بیشترین قابلیت دسترسی و راحتی را برای مردمی که در شهرهای بزرگ، کوچک و روستاها زندگی می‌کنند، دارد. همچنین این بخش، بخشی از حومه است که به بیشترین حد در ارتباط با فشار برای توسعه، دسترسی و تفرج قرار دارد (شمشیری و دارابی،۱۳۹۲: ۶۰). امروزه مردم شهرنشین به این مناطق به‌صورت محلی برای زندگی و کار نگاه نمی‌کنند، بلکه به دنبال یک لذت کوتاه از این مناطق و استفاده از فضای آرامش‌بخش و زیبای آن مکان‌ها برای اوقات فراغت خود هستند. مناطق حاشیه شهر به‌عنوان مکانی برای فرار از شلوغی شهرها و مکانی که شهرنشینان برای سکوت مزارعه و خانه‌های روستایی، آزادی حرکت در اطراف خود، تنوع گیاهی، جانوری، کیفیت آب و یا برای ظاهر آرام‌بخش آن موردستایش قرار می‌دهند (Fleisher and Tsur,2004:385). با گسترش شهرها مناظر روستایی و کشاورزی حاشیه شهرها کیفیت روستایی خود را ازدست‌داده‌اند. از طرفی شهرها نیز به این مناطق فشار وارد می‌کنند. تحت این شرایط شکی نیست که برای مناطق باارزش حاشیه شهرها باید مسئولیت بیشتری احساس شود.

ایرانی‌ها از قدیم‌الایام به ساختن باغ و باغچه در حیاط‌ها و دوروبر بناها علاقه خاصی داشته‌اند. شاید خاطره میهن ملی و خاستگاه قوم آریا که سرزمینی سرسبز بوده، منشأ این علاقه باشد، اما آنچه واضح است آیین و کیش ایرانیان (زرتشت، اسلام، ...) به کشاورزی و باغ سازی اهمیت خاصی داده، آن را ستایش نموده است و با تأکید کاشتن درخت را پسندیده و قطع کردن آن را نکوهیده شمرده است (پیرنیا و معماریان،۱۳۸۴: ۲۸۵). در فرهنگ ایران باستان، پادشاهان باغ‌های باشکوهی می‌ساختند (باغ ایرانی،۱۳۸۳: ۲۰). به قول آرتور اپهام پوپ «در گوشه ذهن هر ایرانی، باغی نهفته است» (رحمت‌آبادی،۱۳۸۸: ۸۷). حضور باغ در شهر ایرانی پیوسته و دارای ابعادی گسترده و وابسته به محیط، اقلیم و فرهنگ شکلی باز و بسته را داشته است. مقیاس باغ ایرانی از حیاط کوچک‌ترین خانه‌ها تا مقیاس شهر- پایتخت‌هایی چون اصفهان عهد صفوی جلوه می‌نماید، ازاین‌رو جایگاه باغ در شهر ایرانی از اهمیت خاصی برخوردار است. شکل‌گیری شهرهای تاریخی ایران و رشد و توسعه آن‌ها، با توجه ژرف به بحث باغ و باغ سازی چه در رابطه ساختاری میان باغ و شهر و چه در استفاده از باغ و عناصر مهم باغ سازی در پیکره شهر صورت پذیرفته است. در این راستا نه‌تنها باغ‌ها از موقعیت شهری تأثیر پذیرفته‌اند بلکه شهر و مجموعه‌های شهری نیز تحت تأثیر باغ یا مجموعه باغ‌ها قرارگرفته و حتی گاه استخوان‌بندی محورهای اصلی شهر را شکل بخشیده‌اند (www.daneshnameh.roshd.ir). باغ‌های موجود در هر شهر به‌مثابه قلب تپنده آن شهر می‌باشد که حفظ و صیانت و احیای آن‌ها با توجه به نقش بسزای آن‌ها در ایجاد سرسبزی و زیبایی آن منطقه از یکسو و نیز به علت دارا بودن قدمت تاریخی و نمایاندن فرهنگ و اصالت آن منطقه از سوی دیگر، امری کاملاً ضروری و حیاتی به شمار می‌رود، چراکه بسیاری از باغ‌های قدیمی و ارزشمند به دلیل عدم توجه کافی به‌مرورزمان متروکه گردیده‌اند. باغ‌های سنتی نه صرفاً به‌منظور عملکرد تفرجگاهی، بلکه به‌عنوان محیط کار و اشتغالی و تولید، ایجادشده و البته در کنار آن نیز پذیرای مالکان و نزدیکانشان برای استفاده مستقیم بوده‌اند. طبیعی است که فواید و ثمرات اکولوژی آن‌ها نیز شامل تمام اهالی شهر شده و همین فواید است که به‌عنوان دلیلی مهم برای حفاظت آن‌ها در دوران معاصر مطرح می‌باشد. امروزه نه‌تنها فواید اکولوژیکی باغ‌ها که فراتر از آن نقشی که در تلطیف فضا و محیط ماشین زده شهرها ایفا می‌نمایند ضرورت وجودشان در شهرها یا حاشیه آن را محرز می‌نماید. علاوه بر آن

تماس انسان با طبیعت، لازمه یک زندگی سالم و انسانی است (مهندسین مشاور آورث،۱۳۸۶: ۵۳). وجود باغ‌های سنتی در اطراف شهر قزوین، آن را به یک باغشهر تبدیل کرده است. پیشینه چند صدساله شهر قزوین نشان‌دهنده این است که این شهر برای سالیان طولانی محصور در حلقه باغات بوده است که هم از شرایط سخت محیطی مصونش می‌داشته و هم منبع درآمد اهالی شهر بوده است (اقبالی و همکاران،۱۳۹۳: ۲). باغات سنتی قزوین که عمر آن‌ها به ۱۴۰۰ سال هم می‌رسد، از نمونه‌های بهره‌گیری بهینه از طبیعت می‌باشند. به وجود آمدن باغات قزوین نشان می‌دهد که انسان درگذشته روش زندگی مسالمت‌آمیز با را بیش از این زمان می‌دانسته و توسعه را هرچند با روندی کند، ولیکن به معنای واقعی پایدار دنبال می‌نموده است (پرهیزگار،۱۳۹۰: ۱). بنا بر آنچه گذشت، می‌توان از باغات سنتی به‌عنوان یکی از مقاصد گردشگری نام برد که با فراهم آوردن فرصت‌های اشتغال برای مردم منطقه می‌تواند نقش کلیدی در زندگی ساکنان داشته باشد؛ اما نکته مهم در امر برنامه‌ریزی گردشگری، داشتن چهارچوب برنامه‌ریزی درست گردشگری برای یک منطقه می‌باشد تا از زیان‌های احتمالی تا حد امکان جلوگیری کند. در این مورد می‌توان با توجه به پتانسیل‌ها و محدودیت موجود باغ‌های سنتی در شهر قزوین و با بهره‌گیری از رویکردهای مناسب به امر برنامه‌ریزی راهبردی گردشگری برای باغ‌های سنتی مبادرت نمود.

برنامه‌ریزی راهبردی فرآیندی نظام‌مند و شامل بررسی محیطی (خارجی – داخلی)، تدوین راهبرد، اجرای راهبرد، ارزیابی و کنترل آن می‌باشد (مصلایی، ۱۳۸۶: ۳۴). در برنامه‌ریزی راهبردی اصل اساسی بر این است که با بهره جستن از فرصت‌های خارجی و پرهیز از اثرات ناشی از تهدیدات خارجی و با کاهش دادن آن‌ها به تدوین راهبرد پرداخت و از سوی دیگر در تدوین این راهبردها، هدف این نیست که بهترین راهبرد مشخص شود، بلکه هدف تعیین راهبردهای قابل‌اجرا است. بنابراین با انجام این مهم سازمان می‌تواند در برابر عوامل خارجی به‌صورت تدافعی یا تهاجمی واکنش نشان دهد (هادیانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۱۳).

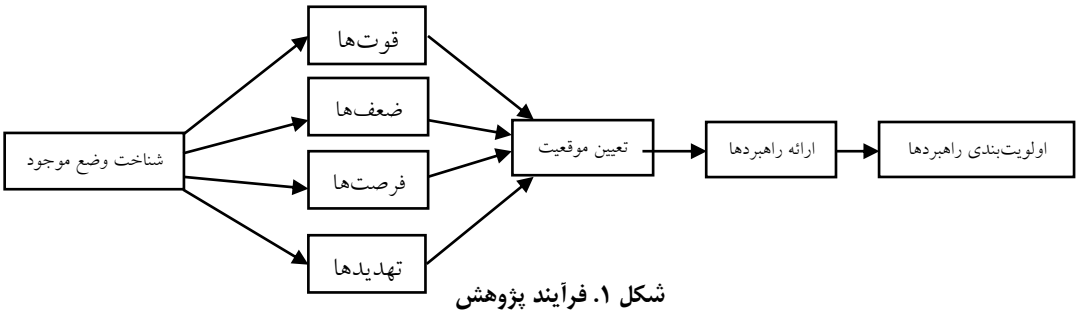

شکل ۱. فرآیند پژوهش

روش پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی تحلیلی است. جمع‌آوری اطلاعات به‌صورت اسنادی –کتابخانه‌ای بوده است بدین ترتیب که بامطالعه تحقیقات مرتبط با گردشگری، باغات قزوین و همچنین استفاده ازنظر کارشناسان به تهیه و تدوین نقاط ضعف، قوت، فرصت و تهدید اقدام شد سپس این عوامل به‌صورت پرسشنامه در بین مدیران و کارشناسان اداره میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و مسئولان ذی‌ربط توزیع گردید. حجم نمونه این پژوهش به‌صورت هدفمند، ۳۰ نفر از کارشناسان و مدیران می‌باشد. به‌منظور تحلیل داده‌های گردآوری‌شده و ارائه راهبرد مناسب از مدل SWOT بهره گرفته شد. سپس برای اولویت‌بندی استراتژی‌های حاصل از تکنیک سوات، ۵ نفر از اساتید و کارشناسان به پرسشنامه دوم پاسخ داده‌اند و برای رتبه‌بندی راهبردها از تکنیک دیمتل[1]استفاده‌شده است.

1 . DEMATEL

محدوده مورد مطالعه

استان قزوین با مساحت ۱۵۸۲۱ کیلومترمربع در شمال غربی کشور واقع‌شده است که مرکز آن شهر قزوین است و حدود ۰٫۹۵ درصد مساحت کشور را شامل می‌شود. مساحتی بالغبر ۰/۹۵ درصد از مساحت کل کشور دارای استعدادهای غنی کشاورزی و باغداری است (www.mefa.gov.ir). این استان بین ۴۸ درجه و ۴۴ دقیقه تا ۵۰ درجه و ۵۱ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ و ۳۵ درجه ۲۴ دقیقه تا ۳۶ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۴۸ دقیقه عرض شمالی نسبت به خط استوا قرار دارد و از سمت شمال به استان‌های گیلان و مازندران، از غرب به استان‌های زنجان و همدان، از سمت جنوب به استان مرکزی و از سمت شرق به استان البرز محدود می‌باشد. جمعیت استان قزوین در سرشماری سال ۹۵، ۱۲۷۳۷۶۱ نفر بوده است. شهر قزوین یکی از شهرهای بزرگ ایران در باختر و مرکز استان و شهرستان قزوین است. این شهر در ارتفاع ۱٫۲۷۸ متری از سطح دریا واقع‌شده است. این شهر سرشماری سال ۹۵ دارای ۴۰۲۷۴۸ نفر جمعیت و ۱۲۷۱۵۴ خانوار در آن ساکن می‌باشد از این تعداد ۲۰۳۷۰۲ نفر مرد و ۱۹۹۰۴۶ نفر زن بوده‌اند.

باغ‌های سنتی قزوین در سه جهت شرق، جنوب و غرب این شهر گسترده شده‌اند که درگذشته‌ای نه‌چندان دور مساحتی حدود ۳۰۰۰ هکتار را شامل می‌شده است. حدود ۸۰۰ تا ۱۰۰۰ هکتار از این باغات طی سال‌های ۱۳۳۵–۱۳۶۵ رهاشده و یا به کاربری‌های دیگری ازجمله مسکونی و ... تبدیل‌شده و به‌کلی تخریب‌شده است. (اقبالی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵ و مهندسین مشاور آورث، ۱۳۸۶: ۳).

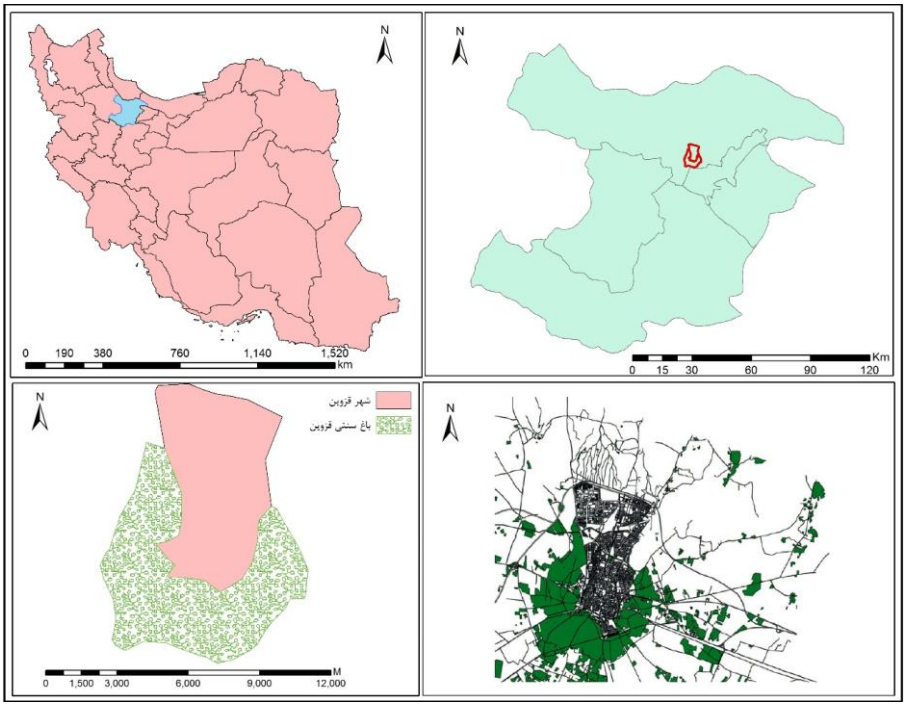

شکل شماره ۲. موقعیت باغات سنتی قزوین

بحث و یافته‌ها

ازآنجاکه هدف تحقیق حاضر شناخت و تدوین راهبردهای توسعه گردشگری در باغات شهر قزوین است. در فرایند برنامه‌ریزی مبتنی بر تفکر استراتژیک (راهبردی) به‌کارگیری فنون برنامه‌ریزی در مراحل مختلف فرایند برنامه‌ریزی اهمیت دارد. این تفکر تحلیل SWOT را همچون ابزاری تحلیلی- تجویزی در مراحل تحلیل داده‌ها و تعیین راهبردها بکار می‌گیرد. در تحلیل SWOT ابتدا نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، استخراج می‌شوند، سپس ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE)[1]و ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (EFE)[2]تهیه می‌شود و درنهایت ماتریس داخلی خارجی (IE)[3]تحلیل ارائه می‌شود. نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید؛ منتج از مطالعه ادبیات مرتبط با باغات سنتی قزوین و اظهارنظرها و نیز سؤالات باز پرسشنامه‌های کارشناسان و همچنین اطلاعات به‌دست‌آمده از وضعیت موجود باغات می‌باشد. این عوامل به‌صورت پرسشنامه با طیف لیکرت در اختیار کارشناسان و مدیران قرا گرفت. پاسخ هریک از گزینه‌های سؤالات ضریب ۱ تا ۵ داده‌شده است و ضریب اولیه به‌دست‌آمده است. در مرحله بعد درصد یا میانگین وزنی هر عامل نسبت به‌کل محاسبه‌شده تا ضریب ثانویه به دست آید. سپس به هر عامل با توجه به میزان اثربخشی و اهمیت آن از ۱ تا ۴ رتبه داده شد. در پایان هم‌رتبه هر عامل در وزن نسبی آن ضرب گشته تا ضریب نهایی به دست آید. در بخش اول به بررسی نقاط قوت و ضعف یا سنجش محیط داخلی پرداخته شد. برای این منظور ۳۵ عامل موردبررسی قرار گرفت پس از تجزیه‌وتحلیل ضریب نهایی هریک از عوامل مشخص گردید. مجموع نهایی ضرایب نهایی عوامل داخلی ۳,۴۵ محاسبه گردید. بیانگر وضعیت مطلوب باغات و شهر جهت توسعه گردشگری می‌باشد.

جدول شماره ۱. ماتریس عوامل داخلی باغات شهر قزوین

			ضریب اولیه	ضریب ثانویه	نمره	نمره نهایی
نقاط قوت	۱	هم‌جواری باغات با شهر قزوین	۱۴۶	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۲	چشم‌اندازهای زیبا و منحصربه‌فرد باغات	۱۴۵	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۳	وجود آداب و سنن نگهداری باغات	۱۴۰	۰/۰۲۸	۳	۰/۰۸
	۴	وجود شرایط آب و هوایی مناسب در اکثر فصول	۱۳۷	۰/۰۲۷	۲	۰/۰۵
	۵	کسب درآمد بخشی از ساکنان در توسعه گردشگری باغات	۱۴۰	۰/۰۲۸	۳	۰/۰۸
	۶	فروش محصولات باغات به گردشگران	۱۴۴	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۱
	۷	تنوع محصولات باغات	۱۴۵	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۸	قدمت هزارساله باغات	۱۴۵	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۹	وضعیت زمین (شیب مناسب) به‌منظور استقرار و توسعه فعالیت‌های گردشگری ورزشی	۱۴۸	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۱۰	خاک مناسب جهت استقرار زیرساخت‌ها و فعالیت‌ها	۱۴۶	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۱۱	وجود صنایع‌دستی غنی در شهر و فرآورده‌های باغی	۱۴۷	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۱۲	برگزاری آیین‌های اجتماعی در باغات (مانند پنجاه بدر)	۱۴۵	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۱۳	وجود قنات‌ها و نهرها در باغات	۱۴۰	۰/۰۲۸	۳	۰/۰۸

1 . External Factors Evaluation
2 . Internal Factors Evaluation
3 . Internal External

	۱۴	محیطی آرام و دل‌نشین بدون از سروصدای برای تمرد اعصاب	۱۴۸	۰/۰۲۹	۳	۰/۰۹
	۱۵	وسعت زیاد باغات به‌منظور توسعه ورزش‌ها: دوچرخه‌سواری و پیاده‌روی	۱۵۰	۰/۰۳۰	۴	۰/۱۲
نقاط ضعف	۱	ضعف یا نبود نظام مدیریتی باغستان	۱۴۴	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۱
	۲	دسترسی نامناسب به باغستان (۸۰ درصد فاقد جاده می‌باشند)	۱۳۴	۰/۰۲۷	۲	۰/۰۵
	۳	عدم سرمایه‌گذاری مناسب در ایجاد زیرساخت‌های مناسب گردشگری	۱۴۸	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۴	عدم تبلیغات مناسب در معرفی ظرفیت‌های باغات در گردشگری	۱۴۵	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۵	سطح پایین سواد باغداران و عدم توجیه آن‌ها در ارزش‌افزوده گردشگری	۱۴۶	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۶	عدم تمایل مالکان و باغداران در توسعه گردشگری	۱۴۶	۰/۰۲۸	۳	۰/۰۸
	۷	تغییر کاربری باغات و تخریب بخش زیادی از باغات به سبب توسعه راه‌ها و توسعه شهر	۱۳۱	۰/۰۲۶	۱	۰/۰۳
	۸	ضعف سنت‌های باغداری و رها کردن شغل کشاورزی	۱۳۹	۰/۰۲۸	۳	۰/۰۸
	۹	نبود اطلاعات جامع و سامانه مناسب اطلاعاتی در مورد باغات	۱۳۶	۰/۰۲۷	۲	۰/۰۵
	۱۰	نبود امکانات رفاهی و اقامتگاهی مناسب برای گردشگران	۱۴۶	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۱۱	کاهش امنیت باغات (تردد بیکاران و معتادان و...)	۱۴۷	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۱۲	ترس مدیران و باغداران در توسعه اکو توریسم به سبب آثار زیان‌بار گردشگری	۱۳۸	۰/۰۲۷	۲	۰/۰۵
	۱۳	تخلیه زباله و نخاله‌های ساختمان در باغات	۱۳۸	۰/۰۲۷	۲	۰/۰۵
	۱۴	عدم وجود اسناد مالکیت برای باغات	۱۴۶	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۱۵	فصلی بودن اکثر محصولات کشاورزی و باغات (فصلی بودن گردشگری)	۱۴۰	۰/۰۲۸	۳	۰/۰۸
	۱۶	نبود سرویس‌های عمومی جهت ایاب و ذهاب گردشگران	۱۴۰	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۱۷	پایین بودن باور مدیران و شهروندان و مالکان از مواهب توسعه گردشگری باغات	۱۴۷	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۱۸	تعارض میان فرهنگ باغبانان و گردشگران	۱۴۸	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۱۹	عدم توانایی مالکان برای سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها	۱۴۶	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
	۲۰	پایین بودن سطح بهداشت و کمبود امکانات بهداشتی	۱۴۸	۰/۰۲۹	۴	۰/۱۲
			۵۰۲۰			۳/۴۵

تحلیل ماتریس عوامل خارجی گردشگری باغات سنتی قزوین

در این بخش عوامل محیط خارجی (تهدید و فرصت) گردشگری باغات سنتی قزوین امتیازدهی شده است. در بین این عوامل، برخورداری از موقعیت باغات در نزدیکی مراکز ثقل جمعیتی (تهران- کرج و...)، وجود جاذبه‌های مهم گردشگری در شهر قزوین و عدم هماهنگی سازمان‌های ذی‌ربط در امور باغات با ضریب نهایی ۰/۱۳ بالاترین ضریب را به دست آوردند. درنهایت مجموع ضرایب نهایی عوامل خارجی ۲/۳۵ به‌دست‌آمده است.

جدول شماره ۲. ماتریس عوامل خارجی باغات شهر قزوین

			ضریب اولیه	ضریب ثانویه	نمره	نمره نهایی
فرصت	۱	وجود نیروی کار ارزان و فراوان در استان به‌ویژه در شهر و مناطق روستایی اطراف برای اقدامات اجرایی طرح	۱۴۴	۰/۰۳۱	۳	۰/۰۹
	۲	فراهم بودن شرایط برای توسعه کارگاه‌های صنایع‌دستی و فرآورده‌های باغی	۱۳۹	۰/۰۳۰	۲	۰/۰۶
	۳	کارآفرینی برای جمعیت جوان و کاهش نرخ بیکاری	۱۳۷	۰/۰۳۰	۲	۰/۰۶
	۴	احیای سنت‌های محلی در باغات	۱۳۸	۰/۰۳۰	۲	۰/۰۶
	۵	مراقبت و حفاظت از گونه‌های گیاهی و جانوری به‌واسطه حضور مسئولین ملی و	۱۳۵	۰/۰۲۹	۱	۰/۰۳

		استانی در باغات				
	۶	افزایش انگیزه مردم شهرنشین جهت گذران اوقات فراغت خود در باغات	۱۳۷	۰/۰۳۰	۲	۰/۰۶
	۷	بهبود و توسعه مشاغل و خدمات گردشگری در شهر	۱۴۵	۰/۰۳۱	۳	۰/۰۹
	۸	بالا رفتن سطح فرهنگ محلی در برخورد با گردشگران	۱۴۲	۰/۰۳۱	۳	۰/۰۹
	۹	استفاده از نیروهای متخصص و باتجربه در امر توسعه گردشگری	۱۳۶	۰/۰۲۹	۱	۰/۰۳
	۱۰	در نظر گرفتن منابع مالی برای حفاظت از باغات در صورت توسعه گردشگری	۱۳۸	۰/۰۳۰	۲	۰/۰۶
	۱۱	جلوگیری از تغییر کاربری اراضی باغات در طرح‌های توسعه شهری	۱۳۴	۰/۰۲۹	۱	۰/۰۳
	۱۲	افزایش توجه دولت به برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری (توسعه اکو توریسم)	۱۳۵	۰/۰۲۹	۱	۰/۰۳
	۱۳	افزایش درآمد شهرداری از فعالیت‌های گردشگری	۱۴۵	۰/۰۳۱	۳	۰/۰۹
	۱۴	برخورداری از موقعیت باغات در نزدیکی مراکز ثقل جمعیتی (تهران- کرج و...)	۱۴۹	۰/۰۳۲	۴	۰/۱۳
	۱۵	ظهور رویکرد توسعه گردشگری در بین مدیران	۱۳۷	۰/۰۳۰	۲	۰/۰۶
	۱۶	وجود جاذبه‌های مهم گردشگری در شهر قزوین	۱۴۷	۰/۰۳۲	۴	۰/۱۳
	۱۷	عبور خط آهن از میان باغات جنوبی	۱۴۰	۰/۰۳۰	۲	۰/۰۶
تهدید	۱	افزایش آسیب‌های اجتماعی با ورود گردشگران در باغات در شهر قزوین	۱۴۴	۰/۰۳۱	۳	۰/۰۹
	۲	از بین رفتن فرهنگ سنتی منطقه با ورود گردشگران	۱۳۷	۰/۰۳۰	۲	۰/۰۶
	۳	تخریب باغات به‌وسیله گردشگران	۱۳۸	۰/۰۳۰	۲	۰/۰۶
	۴	افزایش قیمت زمین به خاطر بورس‌بازی	۱۴۰	۰/۰۳۰	۲	۰/۰۶
	۵	افزایش قیمت خدمات و محصولات	۱۴۲	۰/۰۳۱	۳	۰/۰۹
	۶	افزایش آلودگی منابع آب‌وخاک	۱۴۵	۰/۰۳۱	۳	۰/۰۹
	۷	عدم آموزش کافی مردم منطقه و گردشگران در حفظ باغات	۱۴۰	۰/۰۳۰	۲	۰/۰۶
	۸	عدم ارائه مجوز درزمینه گسترش و توسعه امکانات موردنیاز گردشگری	۱۳۹	۰/۰۳۰	۲	۰/۰۶
	۹	گسترش دامنه‌های فعالیت‌های ساختمانی (بسازبفروشی در محدوده باغات)	۱۳۸	۰/۰۳۰	۲	۰/۰۶
	۱۰	تخریب باغات و تغییر کاربری باغات برای ایجاد تسهیلات و زیرساخت‌های گردشگری	۱۳۶	۰/۰۲۹	۱	۰/۰۳
	۱۱	کم‌فایده شدن درآمد کشاورزی برای مالکان	۱۴۳	۰/۰۳۱	۳	۰/۰۹
	۱۲	آلوده شدن آب انهار و کانال‌های کشاورزی با پساب‌های شهری و زیرساخت‌های گردشگری	۱۴۴	۰/۰۳۱	۳	۰/۰۹
	۱۳	افزایش مشکلات مالکیتی (بین مالکان-مالکان با شهرداری و سازمان‌های گردشگری)	۱۴۵	۰/۰۳۱	۳	۰/۰۹
	۱۴	عدم توجه جدی به حفظ باغات در طرح‌های ملی و استانی	۱۳۴	۰/۰۲۹	۱	۰/۰۳
	۱۵	عدم ارائه رویکرد مناسب به‌منظور توسعه گردشگری در طرح‌های فرداست	۱۴۴	۰/۰۳۱	۳	۰/۰۹
	۱۶	عدم هماهنگی سازمان‌های ذی‌ربط در امور باغات	۱۴۸	۰/۰۳۲	۴	۰/۱۳
			۴۶۳۴			۲/۳۵

پس از شناسایی عوامل داخلی و خارجی و امتیازدهی و محاسبه ضریب نهایی، راهبردهای مناسب برای توسعه گردشگری باغات تدوین گردید. در این مرحله، با تطبیق یا مقایسه عوامل اصلی داخلی (نقاط ضعف و نقاط قوت) و عوامل اصلی خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) با یکدیگر در ماتریس SWOT از طریق تشکیل محور مختصات راهبردها به‌منظور تعیین راهبرد مناسب تطبیق داده می‌شوند. راهبردها در چهار قسمت به‌عنوان راهبردهای تهاجمی[1](SO) راهبردهای محافظه‌کارانه[2](WO)، راهبردهای رقابتی[3](ST) و راهبردهای تدافعی[4](WT) ارائه شدند. با توجه به ماتریس SWOT موقعیت گردشگری باغات شهر قزوین در قسمت راهبردهای رقابتی قرار می‌گیرد.

1 . Aggressive strategy (maxi-maxi) = (Strengths – Opportunities)
2 . Conservative strategy (maxi-mini) = (Weaknesses – Opportunities)
3 . Competitive strategy (mini-maxi) = (Strengths – Threats)
4 . Defensive strategy (mini-mini) = (Weaknesses – Threats)

شکل شماره ۳. موقعیت گردشگری باغات شهر قزوین

اولویت‌بندی راهبردها

همان‌طور که بیان شد برای هر چهار موقعیت راهبردهای مناسب ارائه شد ولی با توجه به امتیازدهی موقعیت رقابتی به‌عنوان موقعیت اصلی مشخص گردید. برای راهبردهای SO، ۶ مورد، راهبردهای (WO) ۸ مورد، راهبردهای (ST) ۹ مورد و ۷ مورد راهبرد (WT) تدوین گردید. به‌منظور اولویت‌بندی راهبردهای موقعیت رقابتی از تکنیک دیمتل بهره گرفته شد. بدین ترتیب که راهبردهای موردنظر با استفاده از پرسشنامه در اختیار کارشناسان و مسئولان قرار گرفت و نتیجه اولویت‌بندی در ادامه ارائه می‌شود.

جدول شماره ۳. راهبردهای نهایی

راهبردهای SO	راهبردهای (WO)	راهبردهای (ST)	راهبردهای (WT)
۱-بهره‌گیری از نیروهای جوان و فعال در راستای بهبود خدمات و توسعه مشاغل مرتبط با توسعه گردشگری ۲-بهبود راه‌های ارتباطی و همچنین تأمین امنیت و آرامش برای گردشگران جهت رقابت با مراکز گردشگر پذیر ۳-برگزاری مراسم‌های سنتی و بهره‌گیری از وجود آداب‌ورسوم بخصوص در رابطه با نگهداری باغات. ۴-استفاده از بستر مناسب باغات برای توسعه گردشگری ورزشی ۵-ایجاد بازارچه‌های صنایع‌دستی و محصولات و فرآورده‌های باغات ۶-تأمین امکانات و خدمات بر اساس نیازها و تقاضاهای گردشگران	۱-جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی جهت ایجاد زیرساخت‌ها ۲-ارائه برنامه مناسب و برنامه‌ریزی برای تبلیغات جاذبه‌های باغات ۳-تهیه و تدوین قانون و ضوابط لازم به‌منظور بهره‌برداری و جلوگیری از تخریب باغات ۴-ایجاد سامانه یکپارچه برای ساماندهی به اطلاعات و آمار مالکیت باغات ۵-تغییر نگرش مسئولان و مدیران شهری در جهت استفاده از پتانسیل‌های گردشگری باغات ۶-آگاهی بخشی به مالکان و کشاورزان در راستای بهره‌گیری از قابلیت گردشگری باغات ۷-تعیین قوانین و مقررات در رابطه با برگزاری مراسم‌ها و استفاده از فضای باغات ۸- جلوگیری از خریدوفروش ساخت‌وساز در محدوده باغات	۱-تشکیل نهادها و انجمن‌های محلی برای حفاظت از باغات و آداب‌ورسوم مربوطه ۲-توسعه و افزایش کیفیت خدمات و امنیت باغات به‌منظور ممانعت از تبلیغات منفی ۳-تلاش برای افزایش جایگاه باغات در طرح‌های فرداست (شهری، منطقه‌ای) ۴-آموزش به ساکنان و کشاورزان جهت برخورد مناسب با گردشگران ۵-برآورد ظرفیت باغات در فصولی که گردشگری بیشتر به این باغت مراجعه می‌کنند (بهار و تابستان) ۶-تلاش برای هماهنگی سازمان‌ها و نهادی ذی‌ربط ۷-جلوگیری از فعالیت‌های آلوده‌کننده منابع آب‌وخاک ۸-ایجاد پلیس گشت باغات به‌منظور جلوگیری از ساخت‌وساز غیرمجاز و امنیت گردشگران و فعالیت‌های مخرب ۹-ارائه تسهیلات مالی به باغداران برای افزایش انگیزه در حفظ باغات	۱-شناساندن ارزش‌های طبیعی باغات به باغداران و مالکین و گردشگران ۲-توجه اساسی به ظرفیت شکننده طبیعی و اجتماعی در صورت توسعه تأسیسات و گردشگری ۳-بهره‌گیری از فضاهای همساز با محیط باغات در ایجاد زیرساخت‌های گردشگری ۴-استفاده از مشارکت مالکان در توسعه گردشگری ۵-تعیین دقیق مسیرهای دسترسی و شبکه معابر در درون و اطراف باغات ۶-جلوگیری از تخلیه زباله و نخاله‌های ساختمانی در محدوده اطراف باغات ۷-برنامه‌ریزی برای افزایش تنوع در گونه‌های گیاهی و محصولات باغی

تکنیک DEMATEL

در ابتدا جهت ساخت مدل و تبدیل مسئله/ موضوع به یک ساختار شبکه‌ای از تکنیک DEMATEL بهره گرفته‌ایم. تکنیک دیمتل توسط Fonetla و Gabus به سال ۱۹۷۱ ارائه شد. تکنیک دیمتل که از انواع روش‌های تصمیم‌گیری بر اساس مقایسه‌های زوجی است، به‌گونه‌ای که شدت اثر روابط مذکور را به‌صورت امتیاز عددی معین می‌کند. روش دیمتل جهت شناسایی و بررسی رابطه متقابل بین معیارها و نگاشت روابط شبکه به کار گرفته می‌شود. (LIU&WU, 2004:450) گام‌های این تکنیک به شرح زیر می‌باشد:

گام ۱: تشکیل ماتریس ارتباط مستقیم: به‌منظور تشکیل ماتریس ارتباط مستقیم از نظرات خبرگان استفاده می‌گردد و سپس به‌منظور تشکیل ماتریس نهایی از نظرات همه خبرگان میانگین حسابی گرفته می‌شود. ازاین‌رو برای تشکیل ماتریس ارتباط مستقیم از متغیرهای زبانی تعریف‌شده در جدول شماره ۴ استفاده می‌شود.

جدول شماره ٤. مقادیر کمی معادل با مفاهیم کلامی ماتریس اولیه

مفاهیم کلامی	مقادیر کمی
بی‌تأثیر	۰
تأثیر بسیار کم	۱
تأثیر کم	۲
تأثیر شدید	۳
تأثیر بسیار شدید	۴

جدول شماره ٥. ماتریس اولیه (میانگین حسابی پرسشنامه‌ها)

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	SUM
X1	0	3.5	3	3.5	2.5	0.5	3.5	2.5	1	20
X2	0	0	0	0	0	0	2	3	0	5
X3	3.5	4	0	3.5	2.5	3.5	3.5	3.5	3.5	27.5
X4	2.5	1	0	0	0	0	2.5	3.5	0	9.5
X5	0	0	2	2.5	0	0	1	3	1	9.5
X6	2.5	5	3	2.5	2.5	1	3	3.5	2.5	25.5
X7	0	1	0	2.5	0	0	0	3.5	0	7
X8	0	4	0	0	0	0	3.5	0	0	7.5
X9	1	1	0	1	0	0	3	0	0	6

گام ۲: نرمال کردن ماتریس ارتباط مستقیم: برای نرمالیزه کردن ماتریس به‌دست‌آمده از فرمول‌های ۱ و ۲ استفاده می‌کنیم.

$$H_{ij} = \frac{z_{ij}}{r} \quad \text{(فرمول ۱)}$$

که r از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$r = max_{1 \le i \le n}(\sum_{j=1}^{n} z_{ij} \quad \text{(فرمول ۲)}$$

جدول شماره ۶. ماتریس نرمال شده

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9
X1	0.000	0.127	0.109	0.127	0.091	0.018	0.127	0.091	0.036
X2	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.073	0.109	0.000
X3	0.127	0.145	0.000	0.127	0.091	0.127	0.127	0.127	0.127
X4	0.091	0.036	0.000	0.000	0.000	0.000	0.091	0.127	0.000
X5	0.000	0.000	0.073	0.091	0.000	0.000	0.036	0.109	0.036
X6	0.091	0.182	0.109	0.091	0.091	0.036	0.109	0.127	0.091

X7	0.000	0.036	0.000	0.091	0.000	0.000	0.000	0.127	0.000
X8	0.000	0.145	0.000	0.000	0.000	0.000	0.127	0.000	0.000
X9	0.036	0.036	0.000	0.036	0.000	0.000	0.109	0.000	0.000

گام ۳: محاسبه ماتریس ارتباط کامل: بعد از محاسبه ماتریس‌های فوق، ماتریس روابط کل فازی با توجه به فرمول ۳ به دست می‌آید.

$$T = \lim_{k \to +\infty} (H^1 + H^2 + \cdots + H^k) = H \times (I - H)^{-1}$$ (فرمول ۳)

در این فرمول I ماتریس یکه است.

جدول شماره ۷. ماتریس یکه

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9
X1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
X2	0	1	0	0	0	0	0	0	0
X3	0	0	1	0	0	0	0	0	0
X4	0	0	0	1	0	0	0	0	0
X5	0	0	0	0	1	0	0	0	0
X6	0	0	0	0	0	1	0	0	0
X7	0	0	0	0	0	0	1	0	0
X8	0	0	0	0	0	0	0	1	0
X9	0	0	0	0	0	0	0	0	1

جدول شماره ۸. ماتریس ارتباط کامل

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	R
X1	-0.028	0.084	0.100	0.091	0.079	0.004	0.072	0.019	0.018	0.437686
X2	0.000	-0.019	0.000	-0.007	0.000	0.000	0.059	0.100	0.000	0.133554
X3	0.100	0.074	-0.034	0.075	0.068	0.120	0.042	0.041	0.108	0.592727
X4	0.091	0.003	-0.010	-0.020	-0.008	-0.002	0.060	0.103	-0.003	0.214876
X5	-0.019	-0.032	0.073	0.077	-0.007	-0.009	0.001	0.084	0.027	0.19438
X6	0.062	0.119	0.089	0.041	0.069	0.020	0.029	0.045	0.067	0.540165
X7	-0.008	0.015	0.000	0.091	0.000	0.000	-0.027	0.112	0.000	0.181818
X8	0.000	0.141	0.000	-0.012	0.000	0.000	0.117	-0.032	0.000	0.213884
X9	0.033	0.026	-0.004	0.022	-0.003	-0.001	0.099	-0.026	-0.001	0.144793
D	0.230	0.411	0.214	0.358	0.198	0.132	0.451	0.446	0.215	SUM

گام ۴: گام بعدی به دست آوردن مجموع سطرها و ستون‌های ماتریس T است. مجموع سطرها و ستون‌ها با توجه به فرمول‌های ۵ و ۶ به دست می‌آوریم.

فرمول ۴

$$D = [D_i]_{1\times n} = [\sum_{j=1}^{n} t_{ij}]_{1\times n}$$

فرمول ۵

$$R = [R_i]_{n\times 1} = [\sum_{i=1}^{n} t_{ij}]_{n\times 1}$$

که D و R به ترتیب ماتریس n*۱ و ۱*n هستند.

گام ۵: به دست آوردن اوزان نفوذ و اثرگذاری معیارها

اهمیت نسبی معیارها با استفاده از فرمول (۶) محاسبه می‌شوند

فرمول (٦) $$w_j = [(D_i + R_i)^2 + (D_i - R_i)^2]^{\frac{1}{2}}$$

گام ۶: نرمال‌سازی اوزان معیارها

اوزان به‌دست‌آمده از مرحله قبلی را می‌توان با استفاده از فرمول (۷) نرمال کرد. (LIU&WU, 2004)

جدول شماره ۹: محاسبه اوزان معیارها (راهبردهای ST)

	R+D	R-D	w_j	$\bar{W}_j$
X1	0.667769	0.207603	0.699295	0.122180
X2	0.544132	-0.277025	0.610592	0.106681
X3	0.806281	0.379174	0.890989	0.155672
X4	0.572893	-0.143140	0.590504	0.103172
X5	0.392727	-0.003967	0.392747	0.068620
X6	0.672066	0.408264	0.786354	0.137390
X7	0.632397	-0.268760	0.687137	0.120055
X8	0.659835	-0.232066	0.699454	0.122207
X9	0.359669	-0.070083	0.366434	0.064023
			5.723507	1

با توجه به نتیجه نهایی تکنیک دیمتل، راهبرد تلاش برای افزایش جایگاه باغات در طرح‌های فرادست بالاترین امتیاز را به دست آورده است بعد از آن به ترتیب راهبردهای تلاش برای هماهنگی سازمان‌ها و نهادی ذی‌ربط، ایجاد پلیس گشت، باغات به‌منظور جلوگیری از ساخت‌وساز غیرمجاز و امنیت گردشگران و فعالیت‌های مخرب، تشکیل نهادها و انجمن‌های، محلی برای حفاظت از باغات و آداب‌ورسوم مربوطه، جلوگیری از فعالیت‌های آلوده‌کننده منابع آب‌وخاک، توسعه و افزایش کیفیت خدمات و امنیت باغات به‌منظور ممانعت از تبلیغات منفی، آموزش به ساکنان و کشاورزان جهت برخورد مناسب با گردشگران، برآورد ظرفیت باغات در فصول پیک گردشگری، ارائه تسهیلات مالی به باغداران برای افزایش انگیزه در حفظ باغات قرارگرفته‌اند.

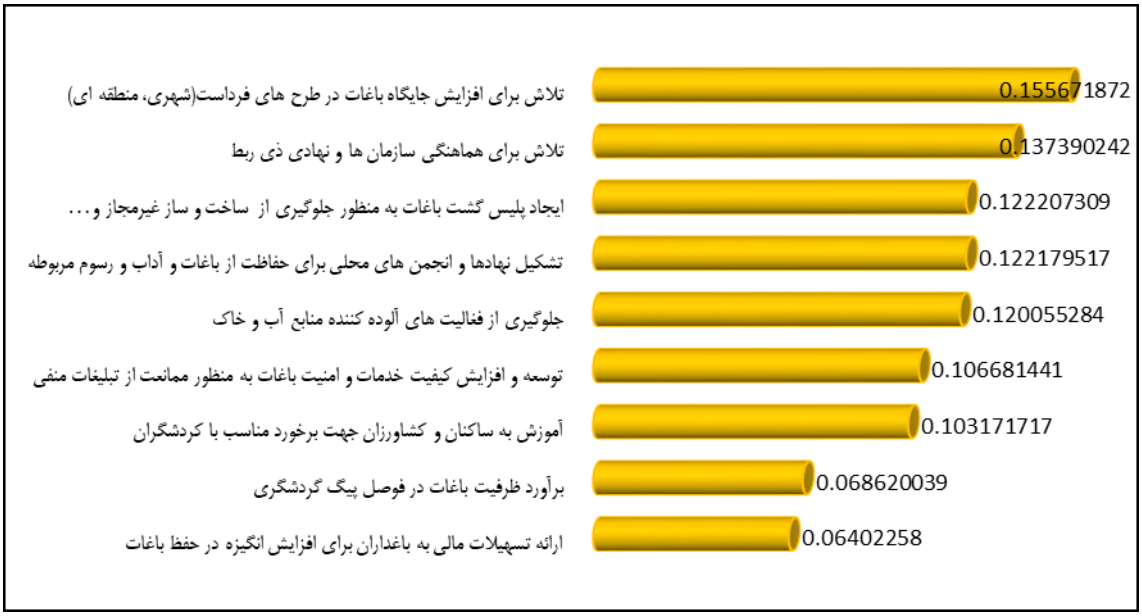

شکل شماره ٤. اولویت‌بندی راهبردهای توسعه گردشگری باغات قزوین

نتیجه‌گیری

در حال حاضر یکی از منابع اصلی درآمد کشورهای جهان توسعه‌یافته و درحال‌توسعه صنعت گردشگری می‌باشد. کشورهایی در این امر موفق‌تر هستند که به فراخور وضع و پتانسیل‌های موجود خود، بهترین استفاده را داشته باشند؛ اما در برخی کشورهای جهان سوم و ایران که باوجود برخورداری از منابع سرشار محیطی و بهره‌گیری از پشتوانه تاریخی - تمدنی و فرهنگی چند هزارساله از قابلیت ویژه‌ای برای توسعه صنعت گردشگری برخوردار است، به‌خوبی نتوانسته است از ظرفیت‌های موجود در جهت جذب گردشگران استفاده نماید.

درمجموع، گردشگری اثرات مختلفی دارد که مهم‌ترین اثرات آن را می‌توان اثرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی دانست؛ هرچند این تأثیرات همیشه مثبت نیستند. قابل‌ذکر است، رونق و افول گردشگری در یک محدوده تحت تأثیر عوامل مختلفی از سطوح کلان گرفته (نظیر آمایش سرزمین و روابط خارجی کشور و نیز سهولت تردد گردشگران به داخل کشور) تا سطوح خرد (نظیر فراهم بودن امکانات رفاهی و خدماتی در محل گردشگر پذیر) قرار می‌گیرد. همان‌طور که گفته شد کشور ما به دلایل مختلف (اعم از عوامل خارجی و داخلی، کلان و خرد) نتوانسته به‌تناسب ظرفیت‌های موجود خود در عرصه جذب گردشگر موفق عمل کند. به همان نسبت کشور ما در چند دهه اخیر فرصت‌های مختلف اجتماعی-فرهنگی (بخصوص جنبه تبادل فرهنگی، معرفی تمدن غنی و...) و فرصت‌های اقتصادی مهم برای اقتصاد متکی به نفت (نظیر اشتغال‌زایی، جذب سرمایه‌گذاری و ارزآوری، کمک به درآمدهای پایدار دولتی، توسعه منطقه‌ای و ....) را ازدست‌داده است و در حالت خوش‌بینانه حداقل استفاده از این صنعت پاک را داشته است. لذا ضرورت دارد تا با برنامه‌ریزی هدفمند در جهت استفاده از پتانسیل‌های موجود در کشور، حداکثر استفاده منطقی و با برنامه‌ریزی جامع را از این صنعت داشته باشیم.

در این میان، یکی از مهم‌ترین پتانسیل‌های موجود در کشور ما در جهت جذب گردشگران خارجی و نیز تشویق گردشگری داخلی، وجود باغات ایرانی موجود در شهرها و حاشیه شهرها می‌باشد. شهر قزوین، مانند اکثر شهرهای ایران در کنار زمین‌های حاصلخیز و مساعد برای باغ و فعالیت‌های کشاورزی استقرار دارد؛ در این میان با رشد و گسترش این شهر، باغ‌ها و اراضی اطراف آن دستخوش تغییرات شده‌اند. با توجه به نقشی که باغات و اراضی اطراف این شهر در

گذاران اوقات فراغت ساکنان شهر قزوین و همچنین نقش آنان در جذب گردشگران از سایر نقاط دارند، لازم است توجه مناسبی به برنامه‌ریزی برای باغات اطراف شهر قزوین شود.

گردشگری ازجمله مقولاتی که طی چند سال اخیر، در داخل و خارج کشور مطالعات مختلفی به بررسی ابعاد آن پرداخته‌اند، می‌توان گفت که سطوح مختلف گردشگری اعم از شهری، روستایی و ... و ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی آن بررسی‌شده‌اند اما تاکنون تحقیق به‌صورت خاص به بررسی برنامه‌ریزی گردشگری بر محور باغات سنتی نپرداخته که در این تحقیق سعی در پر کردن این خلأ شده است.

در این تحقیق، در بخش میدانی ابتدا شاخص‌های استخراج‌شده به‌وسیله ۳۰ نفر از متخصصان با روش SWOT وزن دهی شده‌اند و سپس راهبردهای استخراج‌شده به‌وسیله ۵ نفر از متخصصان به کمک تکنیک دیمتل اولویت‌بندی شده‌اند. درنهایت معلوم گردید که موقعیت گردشگری باغات قزوین در موقعیت رقابتی قرار دارد که راهبردهای متناسب با این موقعیت و اولویت‌بندی آن‌ها آورده شده‌اند. همچنین در بین عوامل خارجی (تهدید و فرصت) مؤثر بر گردشگری باغات سنتی قزوین می‌توان به؛ برخورداری از موقعیت باغات در نزدیکی مراکز ثقل جمعیتی (تهران- کرج و...)، وجود جاذبه‌های مهم گردشگری در شهر قزوین و عدم هماهنگی سازمان‌های ذی‌ربط در امور باغات اشاره کرد. هم‌جواری باغات با شهر قزوین، چشم‌اندازهای زیبا و منحصربه‌فرد باغات، وضعیت زمین (شیب مناسب) به‌منظور استقرار و توسعه فعالیت‌های گردشگری ورزشی، وسعت زیاد باغات به‌منظور توسعه ورزش‌ها: دوچرخه‌سواری و پیاده‌روی، محیطی آرام و دل‌نشین بدون از سروصدای برای تمرد اعصاب، خاک مناسب جهت استقرار زیرساخت‌ها و فعالیت‌ها و وجود صنایع‌دستی غنی در شهر و فرآورده‌های باغی به‌عنوان مهم‌ترین عوامل داخل مؤثر بر گردشگری باغات شناخته شناسایی‌شده‌اند.

قابل‌ذکر است، تلاش برای افزایش جایگاه باغات در طرح‌های فرادست، تلاش همگانی برای هماهنگی سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط، ایجاد پلیس گشت باغات به‌منظور جلوگیری از ساخت‌وساز غیرمجاز و تشکیل نهادها و انجمن‌های محلی برای حفاظت از باغات و آداب رسوم مربوطه به‌عنوان مهم‌ترین راهبردهای توسعه گردشگری باغات قزوین انتخاب‌شده‌اند.

هرچند تاکنون مطالعه‌ای به‌صورت اختصاصی به بررسی برنامه راهبردی گردشگری بر مبنای باغات سنتی انجام‌نشده است، لذا در ادامه به مقایسه نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیقات موجود در ادبیات تحقیق پرداخته خواهد شد. ازآنجاکه وضعیت کنونی گردشگری باغات سنتی قزوین در موقعیت رقابتی قرار داشته است با تحقیق هادیانی و همکاران (۱۳۹۱) که به بررسی برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری در شهر شیراز پرداخته‌اند و نتایج تحقیق آن‌ها وضعیت شهر شیراز را ازنظر توسعه گردشگری در موقعیت محافظه‌کارانه نشان داده است، همسو نمی‌باشد. از طرفی، نتایج تحقیق با تحقیق مؤمنی و صفری پرو (۱۳۹۲) با عنوان "برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری روستای جواهر دشت" که نتیجه آن موقعیت غالب را موقعیت محافظه‌کارانه نشان می‌دهد، همسو نمی‌باشد. از طرفی یافته‌های تحقیق که مبنی بر تغییرات باغات سنتی حاشیه قزوین به دلیل گسترش شهر، با نتایج مطالعه شمشیری و دارابی (۱۳۹۲) که به بررسی طراحی و سازمان‌دهی حفاظتی - گردشگری باغات حاشیه شهر در سراب قنبر کرمانشاه پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند، اراضی کشاورزی و باغ‌ها در درون و حاشیه شهرها به‌ویژه در اثر افزایش قیمت زمین، ناشی از گسترش شهرنشینی در معرض خطر نابودی و تغییر کاربری قرارگرفته‌اند، همسو می‌باشد. همچنین از دیگر نتایج تحقیق حاضر می‌توان به لزوم حفاظت از باغات سنتی اشاره کرد که همسو با نتیجه تحقیق اقبالی و همکاران (۱۳۹۳) با عنوان برنامه‌ریزی استراتژیک باغستان‌های سنتی قزوین می‌باشد زیرا در این تحقیق بر لزوم حراست از باغات و ارائه روش‌های مناسب جهت حفظ و نگهداری آن‌ها تأکید شده است.

نتایج تحقیق حاضر نشان داده است وضعیت کنونی باغ‌های سنتی در موقعیت ایده آل (تهاجمی) نیست و وضعیت باغات

در حال حاضر در حالت پایدار نمی‌باشد بنابراین با تحقیق بنواکی و همکاران (۲۰۱۸) که در بررسی برنامه‌ریزی راهبـردی برای توسعه پایدار گردشگری در لهستان به این نتیجه رسیده‌اند، در این کشور پـارادایم توسـعه پایـدار گردشـگری را بـه میزان کمی به کار می‌برند، تا حدودی همسو می‌باشد. همچنین نتایج تحقیق با تحقیق آندرادس و دیمانچ (۲۰۱۷) که بـه بررسی مسائل و چالش‌های توسعه گردشگری در روسیه پرداخته‌اند و عنوان می‌کنند که گردشگری روسیه علی‌رغم وجود پتانسیل‌های بالا با موانعی از قبیل؛ توسعه زیرساخت‌ها، آموزش و تعلیم نیروی کار و مدیریت پایدار مواجه می‌باشـد، نیـز همسو می‌باشد. از طرفی یافته‌های تحقیق مبنی بر لزوم توجه به باغات و گردشگری پایـدار بـا تحقیـق ظمفیـر و کربـو[1] (۲۰۱۵) که در آن توسعه پایدار گردشگری در نواحی شهری را بررسی کرده‌اند بیان می‌دارند و مسائل مربوط به پایـداری گردشگری و توسعه شهری از اولویت‌های اصلی برای سیاست‌گذاران دولتی در سرتاسر جهان می‌باشد، همسو می‌باشد.

منابع

۱) اقبالی، سید رحمان؛ متولی، زهرا؛ شهسواری، فرزانه (۱۳۹۳) ارائه برنامه استراتژیک باغستان‌های سنتی قزوین، *دومین* همایش ملی پژوهش‌های کاربردی در عمران، معماری و مدیریت شهری، تهران، دانشگاه جامع علمی کاربردی.

۲) باغ ایرانی (۱۳۸۳) مجموعه مقالات، نشر موزه هنرهای معاصر، تهران.

۳) پرهیزگاری، مهرزاد (۱۳۹۰) مجموعه مقالات قزوین، دفتر دوم، انتشارات روناس

۴) پوراحمد، احمد؛ یوسفی، رشید؛ علیرضا، یاور؛ مراد پور، نبی (۱۳۹۴) بررسی تأثیرات گردشگری شهری بر توسعه پایدار با تأکید بر ادراک ساکنان (مطالعه موردی: شهر بانه)، فصلنامه گردشگری شهری، دوره ۲، شماره ۳، صص. ۲۵۳-۲۷۳.

۵) پیرنیا، محمد کریم و معماریان، غلامحسین (۱۳۸۴) آشنایی با معماری اسلامی ایران، نشر سروش دانش، چاپ دهم، تهران.

۶) خادمی، مریم (۱۳۹۰). نقش باغشهرهای در تحولات گردشگری (شهر ابهر)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر علی‌اصغر رضوانی، دانشکده ادبیات دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز.

۷) رحمت‌آبادی، الهام (۱۳۸۸) نظری به نقش باغ در شهرسازی و معماری ایران، فصلنامه جستارهای شهرسازی، شماره‌های ۲۸ و ۲۹، صص. ۹۳-۸۴.

۸) رفیعیان، مجتبی؛ سعیدی رضوانی، نوید و محصیان، زهره (۱۳۹۰) امکان‌سنجی حفاظت از ارزش‌های محیطی باغات سنتی شهر قزوین با استفاده از رویکرد انتقال حق توسعه TDR، اولین کنفرانس اقتصاد شهری ایران، مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد.

۹) رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و مهدوی، داوود (۱۳۸۵). راهکارهای توسعه گردشگری دهستان لواسان کوچک با استفاده از مدل SWOT، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۰، شماره ۲، صص. ۳۰-۱.

۱۰) شمشیری، سجاد و دارابی، حسن (۱۳۹۲). طراحی و سازمان‌دهی حفاظتی – گردشگری باغات حاشیه شهر (مطالعه موردی: سراب قنبر کرمانشاه)، فصلنامه انسان و محیطزیست، دوره ۱۱، شماره ۲۴، صص.۷۲-۵۹.

۱۱) فنی، زهره؛ برغمدی، مجتبی؛ اسکندر پور، مجید؛ سلیمانی، منصور (۱۳۹۱) سنجش میزان رضایتمندی گردشگران شهر گرگان، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، سال ۷، شماره ۲۰، صص.۴۸-۳۱.

۱۲) مستوفی‌الممالک، رضا (۱۳۸۰) شهر و شهرنشینی در بستر جغرافیای ایران، مرکز انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی.

۱۳) مصلایی محمدرضا (۱۳۸۶) برنامه‌ریزی اسـتراتژیک رهیافتی به‌سوی تعالی سازمانی، نشریه مـدیریت، شماره۳۹، صص.۱۳-۱

۱۴) مهندسی مشاور آورث (۱۳۸۶). ساماندهی و احیای باغ‌های سنتی قزوین، مطالعات تکمیلی، جلد اول (مطالعات پایه) و جلد چهارم.

۱۵) مؤمنی، مهدی و صفری پور چاقی، پریسا (۱۳۹۱) برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری (مطالعه موردی: روستای جواهر دشت شهرستان رودسر)، فصلنامه جغرافیایی فضای گردشگری، دوره ۱، شماره ۳، صص. ۱۳۷-۱۱۹.

1. Zamfir and Corbos

۱۶) هادیانی، زهره؛ احد نژاد، محسن؛ کاظمی زاد، شمس اله؛ قنبری، حکیمه (۱۳۹۱). برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری بر اساس تحلیل SWOT (مطالعه موردی شهر شیراز)، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۳، شماره ۳، صص.۱۳۱ -۱۱۱.

17) Andrades, L. & Dimanche, F. (2017) Destination competitiveness and tourism development in Russia: Issues and challenges, Tourism management, Vol.62, pp.360-376.
18) Briedenhan, Jenny. & Eugenia, A. (2004) "Wickness, Tourism- Routes as a Tool for the Economic Development of Rural Vibrant Hope or Impossible Dream", Tourism of Management, Vol.25, pp.124-164.
19) Briedenhann, J. & Wickens, E. (2004) Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream? Tourism management, Vol.25, No.1, pp.71-79.
20) Fleischer, A. & Tsur, Y. (2000) Measuring the recreational value of agricultural landscape, European review of agricultural economics, Vol.27, No.3, pp.385-398.
21) Hall, C. M. (1994). Tourism and politics: policy, power and place. John Wiley & Sons.
22) Nowacki, M. & Kowalczyk-Anioł, J. & Królikowska, K. & Pstrocka-Rak, M. & Awedyk, M. (2018) Strategic planning for sustainable tourism development in Poland, International Journal of Sustainable Development & World Ecology, pp.1-6.
23) Popescu, R. Razvan, I. and Corbos, A.2010, The role of urban tourism in the strategically development of Brasov area, Theoretical and empirical researches in urban management, Vol.7, No.16, pp.69- 85
24) Rasoolimanesh, S. M. & Jaafar, M. (2017) Sustainable tourism development and residents' perceptions in World Heritage Site destinations. Asia Pacific Journal of Tourism Research, Vol.22, No.1, pp.34-48.
25) Rasoolimanesh, S.M. & Ringle, C.M. & Jaafar, M. & Ramayah, T. (2017) Urban vs. rural destinations: Residents' perceptions, community participation and support for tourism development, Tourism Management, Vol.60, pp.147-158.
26) Su, M. & Sun, Y. & Min, Q. & Jiao, W. (2018) A Community Livelihood Approach to Agricultural Heritage System Conservation and Tourism Development: Xuanhua Grape Garden Urban Agricultural Heritage Site, Hebei Province of China. Sustainability, Vol.10, No.2, pp.341-361.
27) Timothy, D.J. & G. Wall, (1995)Tourist Accommodation in an Asian Historic City", Journal of Tourism Studies, Vol.6, No.2, pp. 63-73.
28) WTO, http://www.answer.com/ tourism &r= 67, 2004 a.
29) Zamfir, A. & Corbos, R. A. (2015). Towards sustainable tourism development in urban areas: Case study on Bucharest as tourism destination, Sustainability, Vol.7, No.9, pp. 12709-12722.
30) www.daneshnameh.roshd.ir
31) www.mefa.gov.ir/Portal/Home/Default.aspx?CategoryID=0b0ada69-aa6b-4a3b-96be-c1ecb640484c